

تاریخ استیلای روسیه بر قفقاز

(تاریخ جنگ‌های روسیه با ایران، عثمانی و قبایل مسلمان قفقاز)

نوشته: جان.اف.بادلی

ترجمه: علی محمدی مراغه‌ای

۱۳۹۷

سرشناسه : بدلی، جان فردریک، ۱۸۵۴-۱۹۴۰م.

Baddeley, John Frederick

عنوان و نام پدیدآور : تاریخ استیلای روسیه بر قفقاز (تاریخ جنگ‌های روسیه با ایران، عثمانی و قبایل مسلمان قفقاز) / نوشته جان.ف. بادلی؛ ترجمه علی مرادی مراغه‌ای.

مشخصات نشر : ارومیه : نشر شان آی، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری : ۶۲۰ص.

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۷۸۲۸-۲۳-۶

وضعیت فهرست نویسی : فیبا

یادداشت : عنوان اصلی: The Russian conquest of the Caucasus : with maps, plans, and illustrations

موضوع : شمال، امام، ۱۷۹۸-۱۸۷۱م.

Shāmil, Imam : موضوع

قفقاز -- تاریخ -- قرن ۱۹م. : موضوع

19th century[Caucasus -- History] : موضوع

رو -- توسعه طلبی : موضوع

Russia -- Territorial expansion : موضوع

شناسه افزوده : مادی، اغا، علی، ۱۳۴۶ - مترجم

رده بندی کنگره : ۹۰۹۰۱۳۹ - ۰۴/ب

رده بندی دیویی : ۰۷/۹۴۷

شماره کتابشناسی ملی : ۴۹۸۱۹۰۳

ناشر : شان آی ارومیه // نام کتاب : تاریخ استیلای روسیه بر قفقاز

نویسنده : جان.ف. بادلی // مترجم : علی مرادی مراغه‌ای // نوبت چاپ : اول

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۷۸۲۸-۲۳-۶ // تیواژ : ۱۰۰۰ // سن چاپ : ۱۳۹۷

ناظر چاپ : رحمان حسین زاده (کتابچی)

محل پخش :

ارومیه : خیابان امام پاساژ ارک طبقه بالا پ ۶۱ تلفن : ۳۲۲۴۳۷۶۹-۰۴۲

همراه : ۰۹۱۴۹۷۳۲۵۳۱

تهران : روبروی دانشگاه تهران پاساژ فروزنده انتشارات اندیشه نو تلفن : ۶۶۹۵۳۹۵۹

قیمت : ۵۰/۰۰۰ تومان

کلیه حقوق مادی این کتاب متعلق به مولف و ناشر می باشد هرگونه بهره برداری اعم از کپی یا نشر در شبکه های

مجازی ممنوع می باشد

فهرست مندرجات

۵.....	فهرست.....
۱۳.....	مترجم.....
۱۹.....	مقدمه.....
۲۵.....	مدخل.....

۴۵.....	بخش اول.....
---------	--------------

از سال‌های آغازین تا ۱۸۲۹

۴۷.....	فصل اول.....
---------	--------------

رویکرد روسیه در قفقاز؛ نخستین ارتباط؛ قزاق‌های آزاد؛ نخستین ارتباط با گرجستان؛ نخستین منازعات با افراد محلی؛ استعمار قزاق؛ استقرار خط بزرگ قزاق؛ نخستین انتقال به سلسله‌ی کوهستانی؛ خلاصه‌ای از حوادث عمده‌ی این گرجستان به امپراطوری روسیه.

۶۹.....	فصل دوم: ۱۷۷۱-۱۷۲۲.....
---------	-------------------------

لشکرکشی پطر؛ اشغال دربند؛ پطر به مسکو برمی‌گردد؛ فرماندهان پطر باکو را تسخیر می‌کنند؛ پیشرفت‌های روسیه؛ تحت مدیریت مادر، روس‌ها به رودخانه‌ی دنگ کشیده می‌شوند؛ کاترین بزرگ؛ تحکیم جبهه‌ی جنگ؛ جنگ با عثمانی؛ تادلین کوه‌ها را پشت سر می‌گذارد؛ اقدام پلاتف؛ گریز از تاتارهای کالموک.

۸۵.....	فصل سوم: ۱۷۹۶-۱۷۷۱.....
---------	-------------------------

صلح با عثمانی؛ اشغال دوباره‌ی دربند و ترک دوباره‌ی آن؛ گسترش خط؛ کوبان؛ تاتارهای

نوقای؛ انقیاد تاتارها توسط سووروف؛ کنت پوتمکین؛ نخستین فرمانفرمای کل در قفقاز؛ استعمار؛ شیخ منصور؛ پیروزی چچن؛ اولین فاجعه‌ی روس‌ها در جنگل‌ها؛ جنگ تاتارتوب؛ شیخ منصور به قبایل غربی پناهنده می‌شود؛ جنگ با عثمانی؛ اولین و دومین اشغال آناپا؛ هرمان، باتال پاشا را دوباره شکست می‌دهد؛ آناپا سقوط می‌کند؛ شیخ منصور اسیر می‌شود؛ مرگ او؛ تقویت خط؛ آقا محمدخان تفلیس را غارت می‌کند؛ جنگ با ایران؛ زوبوف به عنوان فرمانده انتخاب می‌شود.

فصل چهارم: ۱۸۰۶-۱۷۹۶.....۱۰۷

لشکرکشی ۱۷۹۶ ایران؛ دربند دوباره اشغال می‌شود؛ پیروزی‌های روسیه؛ مرگ کاترین؛ پاول دستور عقب‌نشینی از خاندان ترک را صادر می‌کند، اما دوباره مجبور به مداخله می‌گردد؛ الحاق گرجستان؛ الکساندر اون؛ سپه‌بانوف؛ ملکه ماریا؛ مرگ لازاروف؛ موفقیت‌ها و سیاست سسیانوف؛ کل گرجستان بعد از چهارصد سال دوباره متحد می‌گردد؛ مرگ گولیاکف؛ جنگ با ایران؛ رفتار قهرمانانه‌ی روس‌ها؛ باکو؛ مرگ سسیانوف.

فصل پنجم: ۱۸۱۶-۱۸۰۶.....۱۲۵

چهارمین و آخرین بار اشغال دربند؛ باز هم گودویچ؛ از هر دو طرف؛ پیروزی عباس میرزا؛ نایب‌السلطنه؛ جنگ با عثمانی؛ آناپا دوباره تسخیر می‌شود؛ گودویچ از آخالکالاکی و ایروان رانده می‌شود؛ تسخیر پوتی توسط روس‌ها؛ الحاق ایمرتیا؛ اتحاد خلق‌های مسیحی؛ پیروزی در کنار دیوارهای آخالکالاکی؛ موقعیت خطرناک روس‌ها؛ فعالیت‌های مشترک ایران و عثمانی؛ اتحاد بی-نتیجه؛ کوتلیاروفسکی آخالکالاکی را تسخیر می‌کند؛ فلاکت‌های روس؛ شورش در گرجستان؛ فرونشاندن شورش؛ پائولوچی فراخوانده می‌شود؛ ژنرال رتیشچف؛ صلح با عثمانی؛ روسیه فتوحات خود را واگذار کرد؛ پیروزی کوتلیاروفسکی در اصلاندوز؛ لنکران؛ صلح با ایران؛ پیروزی روس‌ها.

فصل ششم: ۱۸۱۷-۱۸۱۶ ۱۴۹

ژنرال یرملوف؛ گذشته‌ی یرملوف؛ سیاست یرملوف؛ مأموریتش در ایران.

فصل هفتم: ۱۸۱۸ ۱۶۷

ساخت گروزنی؛ ولیامینوف؛ گذشته، شخصیت و سیاست او؛ سرگذشت و تفسیرش از نامه‌ی پاسکویچ؛ مقایسه‌ی قزاق‌ها با قفقازی‌ها؛ طرح‌هایی برای انقیاد قفقاز.

فصل هشتم: ۱۸۱۸ ۱۸۷

ساخت ونزینا؛ عهد با اهالی کاراکایتاغ؛ شکست روس‌ها؛ پیروزی روس‌ها؛ افزایش ارتش روسیه؛ استقرار هنگ ۱۸ نظام‌نماز؛ مددتف؛ تسلیم تاباساران، کاراکایتاغ، شکین و آواریا؛ ستم‌گری‌های یرملوف؛ شکست آک‌شیر

فصل نهم: ۱۸۲۵-۱۸۲۰ ۲۰۱

اشغال کازی کوموخ؛ بلعیدن شیروان؛ جنگ بین ایران و عثمانی؛ الحاق قراباغ؛ انهدام کاباردا؛ آمالات بیگ؛ رشد مریدیسیم؛ گریکف؛ چچن برمی‌خیزد؛ به‌شدت؛ تخریب یورد امیرحاجی؛ محاصره‌ی گرزل آنول؛ قتل گریکف و لسانویچ.

فصل دهم: ۱۸۲۷-۱۸۲۶ ۲۲۱

یرملوف به جبهه باز می‌گردد؛ مرگ الکساندر اول؛ جنگ با ایران؛ انفعال یرملوف؛ پاسکویچ؛ پیروزی مددتف در شمکور؛ یرملوف قفقاز را ترک می‌کند؛ زندگی حرفه‌ای و سیاست یرملوف.

فصل یازدهم: ۱۸۲۷-۱۸۲۸ ۲۳۵

جنگ با عثمانی؛ پاسکویچ ایروان را محاصره می‌کند؛ ورود به نخجوان؛ تسخیر عباس‌آباد؛ جنگ آشتاراک؛ کراسوسکی؛ تسخیر سردارآباد، ایروان، تبریز، ارومیه و اردبیل؛ قرارداد ترکمن-چای؛ روابط ایران و انگلیس از ۱۸۰۰ الی ۱۸۲۷.

فصل دوازدهم: ۱۸۲۸ ۲۵۵

جنگ با عثمانی؛ اهداف روس‌ها؛ محاصره‌ی قارص و تسخیر آن؛ سقوط آناپا؛ وبا؛ محاصره و تسخیر آخالکالای؛ پیشروی به آخال تسبخه؛ شکست نیروهای عثمانی.

فصل سیزدهم: ۱۸۲۸ ۲۶۹

محاصره‌ی آخال تسبخه؛ تسخیر آخال تسبخه؛ تسلیم پوتی؛ اشغال گوریا؛ طرح‌های پاسکویچ برای دومین لشکرکشی؛ قتل گریبایدوف؛ لشکرکشی عثمانی برای بازپس‌گیری آخال تسبخه.

فصل چهاردهم: ۱۸۲۹ ۲۸۱

رهایی آخال تسبخه؛ پیروزی هسه در لیمانی؛ خطر جنگ با ایران؛ دیپلماسی موفقیت‌آمیز پاسکویچ؛ عباس‌میرزا پسرش را به پطرزبورگ می‌فرستد؛ شیوع بیماری در آخال تسبخه؛ پیروزی روس‌ها در دیگور؛ پیشروی به ارزروم؛ عبور از ساقانلوق؛ شکست سرحدار؛ حقی پاشا شکست می‌خورد؛ حسن قلعه سقوط می‌کند؛ بوروزن اشغال می‌شود؛ تسخیر ارزروم؛ پوشکین؛ بایبورت؛ مرگ بورتسلف؛ پیروزی پاسکویچ؛ صلح ادرنه؛ خون‌ریزی غیرضروری؛ دفع هسه؛ مهاجرت نود هزار ارمنی؛ پاسکویچ؛ نیروهای نظامی عثمانی و ایرانی.

بخش دوم: جنگ‌های مریدی ۳۰۵

فصل پانزدهم ۳۰۷

مریدیسم؛ کازی ملا؛ شیخ شامیل؛ توسعه‌ی جنبش؛ جنگ و دشمنی و خون؛ عادت و شریعت
تعداد مریدها؛ مفهوم عمومی مرید و مریدیسم.

فصل شانزدهم: ۱۸۳۲-۱۸۳۹ ۳۲۹

غازی محمد وارد میدان جنگ می‌شود؛ پیروزی و شکست‌های گوناگون: آندی، خونزا،
تارکو، بورنا، درینا، کیزلار و آغاج قلعه؛ طرح‌هایی برای به انقیاد درآوردن قبایل؛ نازاران؛ سفر
قالقay.

فصل هفدهم: ۱۸۳۲ ۳۴۷

گروه اعزامی چچنستان؛ شکست مرگ والزنسکی؛ دارگو گرفته می‌شود؛ گیمیری؛ مرگ
غازی محمد.

فصل هیجدهم: ۱۸۳۷-۱۸۴۲ ۳۶۹

حمزه‌بیک، دومین امام؛ کشتار خان‌های آوار؛ لانسکوی نیمه؛ تسخیر می‌کند؛ کلوج
گرگیل و گوتساتل را تسخیر می‌کند؛ مرگ حمزه‌بیک؛ شامیل سومین امام؛ حادثه‌ی پل آشیلتا.

فصل نوزدهم: ۱۸۴۷ ۳۸۵

اردو کشی ژنرال فسی در ۱۸۴۷ به آوارستان؛ دیدار کلوجنوا با شامیل؛ نیکلای اول از قفقاز
می‌کند؛ روزن از مسئولیت برکنار می‌شود؛ مأموریت آلبراندت.

فصل بیستم: ۱۸۳۸-۱۸۳۹ ۴۰۱

موفقیت‌های شامل؛ روس‌ها اعلان خطر می‌کنند؛ طرح جنگی روس‌ها؛ اردوکشی «گرابه»؛ محاصره‌ی «آرگودنی» و تسخیر آن؛ عبور از آندی کویسو؛ محاصره‌ی «آخولگو».

فصل بیست و یکم: ۱۸۳۹ ۴۱۹

ادامه‌ی محاصره‌ی آخولگو؛ تصرف قلعه‌ی سورخای؛ شکست حمله‌ی عمومی؛ عملیات محاصره از سر گرفته می‌شود؛ پیشرفت روس‌ها؛ شامل پسر خود را تسلیم می‌کند؛ آخرین حمله و تسخیر آخولگو؛ شامل فرار می‌کند؛ اردوکشی گلوونیه به سامور؛ نتایج و پیامدها.

فصل بیست و دوم: ۱۸۴۰-۱۸۴۱ ۴۳۷

آرامش ظاهری چچنستان؛ مرزیت بورت؛ دوباره شامل؛ انگلستان و مصر؛ قدرت‌گیری سریع شامل؛ ظلم او؛ حق‌وردی محمد؛ شامل در داغستان؛ حاجی مراد؛ طرح جنگی روسیه برای سال ۱۸۴۱؛ مرگ باکونین؛ اختلافات بین گرابه و گلوونیه؛ نسی فرماندهی را از کلونوا می‌گیرد و دوباره به او پس می‌دهد؛ اردوکشی گرابه به دارگو؛ نتایج صلح؛ عملیات او؛ گرابه معزول می‌شود؛ نیدهارت جانشین گلوونیه می‌شود.

فصل بیست و سوم: ۱۸۴۳-۱۸۴۴ ۴۵۵

سازمان نظامی شیخ شامل؛ عملیات جنگی او در ۱۸۴۳؛ تصرف قلعه‌ی روسی در آوارستان؛ پاستک در زیربانی؛ محاصره‌ی نیزویف؛ محاصره‌ی شورا؛ فریتاک به نجات می‌شتابد؛ مرگ حق-وردی محمد؛ شامل و مادرش؛ انتظارات نیکلای اول؛ تقویت قوای موجود در قفقاز؛ موفقیت‌های روس‌ها در کازی کوموخ و ایلی؛ مرگ شعیب ملا؛ ظلم و بیداد شامل؛ پناهندگی دانیل سلطان؛ ساخت قلعه‌ی وزدویژنسکو.

فصل بیست و چهارم: ۱۸۴۵ ۴۷۹

ورونتسوف؛ اردو کشی دارگو؛ نتایج فاجعه بار؛ فریتاک یکبار دیگر به کمک می آید.

فصل بیست و پنجم: ۱۸۴۶ ۵۰۹

تعرض شامیل به قلمروی کاباردا؛ تعقیب فریتاک؛ نقشه‌ی شامیل با شکست مواجه می‌شود؛ عقب‌نشینی شامیل؛ شامیل وارد آکوشا می‌شود؛ شکست ارتش در کوتیشی؛ تلفات روس‌ها.

فصل بیست و ششم: ۱۸۴۷-۱۸۴۸ ۵۲۷

حمله‌ی روس‌ها به گرگیل؛ سالتی اشغال می‌شود؛ سقوط گرگیل؛ دفاع آختی.

فصل بیست و هفتم: ۱۸۴۹-۱۸۵۰ ۵۳۹

شامیل در اوج قدرت؛ آرگوتینسکی در جوخ شکست می‌خورد؛ حاجی مراد؛ حمله‌ی شور؛ حاجی مراد از سوی شامیل به منفقه‌ی کازانک فرستاده می‌شود؛ تاخت و تاز او به بوینا شک و تردید شامیل؛ تصمیم بر مرگ حاجی؛ آرتان می‌شود؛ حاجی مراد تسلیم روس‌ها شود و ماجرای فرارش؛ مرگ او؛ قتل سلیتوسف؛ اریاتسک فرمانده جناح چپ می‌شود؛ درختان جنگل‌ها؛ حمله‌ها؛ تقلیل و تخلیه‌ی جمعیت دشت‌ها؛ جنگ کریمه؛ عملیات آسیای صغیر (آناتولی)؛ خطر جنگ ایران و روسیه؛ معاهده‌ی محابان؛ نهاجم شامیل بر کاختیا؛ پیمایی آرگوتینسکی؛ دومین حمله‌ی شامیل بر کاختیا و دستگیری شاهزاده خانم‌های گرجی؛ شورش در خانه.

فصل بیست و هشتم: ۱۸۵۷-۱۸۵۹ ۵۶۵

باریاتینسکی به عنوان فرمانده کل و نایب‌السلطنه منصوب می‌شود؛ ملیوتینه رئیس ستاد او

شود؛ طرح‌های عملیات نظامی؛ عملیات جنگی ۱۸۵۷ و ۱۸۵۸؛ گلوگاه آرگون به همراه مناطق آوخ و سالاتوف تصرف می‌شود؛ داخل بورتونایف و آرنون قلعه‌ها احداث می‌شود؛ اردو کشی و روسکی از خط لزگی؛ مرگ او؛ عصیان در نازران؛ حرکت‌های تعجب برانگیز شامیل؛ شکست شامیل از میشچنکف؛ ۱۸۵۹؛ تسخیر و دن؛ پیشروی سه لشکر؛ فروپاشی؛ فرار شامیل؛ گونیب؛ پایان.

www.ketab.ir

هنگامی که یک نویسنده‌ی غیرنظامی در مورد امور نظامی می‌نویسد مجبور به ارائه‌ی یک‌سری توضیحات است. در حالی که غیر از بومیان قفقازی کسی همراه نبوده است، بارها در قفقاز به سیر و سیاحت پرداختم. ضمن قبول میهمان‌نوازی‌شان، به تحقیق و تفحص در مورد شیوه‌ی زندگی و منش آن‌ها پرداختم و تا آن‌جا که مقدور بود، از رسم و رسوم‌شان متابعت کردم و به تبیین باورهای خرافی و تعصبات‌شان پرداختم، افسانه‌ها و آهنگ‌های‌شان را نوشته و به موازات آن به شنیدن شرح مبارزات خود و پدران‌شان با روس‌ها رادم. کل مناطقی را که لازم به رفتن و سیر و سیاحت بود، مسافرت کردم و در همه‌جا با انبوهی از خاطرات مربوط به جنگ‌های گذشته‌شان روبه‌رو شدم. جاهای زیادی به اسب سواری پرداختم و یا بیتوته کردم و در روستاهای محصور و دارای دیوار، در شهرها، تپه‌ها، دشت‌ها، ارتفاعات جنگل‌ها و کوه‌های سربه فلک کشیده با مخاطرات فراوانی مواجه شدم که حالتی از تاس‌آبی ناامیدانه‌ی مردم بومی، ماجراهای شجاعانه، جنگ‌های تکان دهنده، اردوکشی‌ها، کشتار هزاران انسان و مرگ قهرمانان بود. یک چنین گذشته‌ی عجیب و وحشتناک با مناسقی زیبا و رنگارنگ نمی‌توانست خون انسان را به جوش نیاورد. در این سیر و سیاحت در ارتباط با آن‌چه دیده و از مردم شنیده بودم، یک‌بار دیگر به عقب بازگشتم و تصمیم گرفتم با آثار منتخب و همه‌ی آن‌چه از دهان مردم بومی شنیده می‌شود و کل مطالبی که جمع‌آوری کرده بودم، ژوئش و بررسی به عمل آورم و واقعاً نیز هرآن‌چه در دنیای واقعی و در رویارویی دیدم، مردم بیهوده نبودند. علی‌رغم این‌که منبعی که به صورت کامل به زبان روسی در خصوص تاریخ اشغال قفقاز نوشته شده باشد، وجود نداشت، با این حال، مواد و اطلاعات زیادی در ارتباط با جنگ‌های مختلف قفقاز پیدا کردم. بررسی‌های گسترده‌ی ژنرال «دوبرین»^۱ که رویدادها را تا

^۱ . Istoria voinee ee vladeetchestva rousskikh na Kavkazy, St. Petersburg, ۱۸۷۱-

پایان سال ۱۸۲۷ در بر دارد و اثر جامع و وسیع ژنرال «پوتو»^۱ نیز که در این زمان منتشر شده و با جنگ‌های ترک‌ها در سال ۱۸۲۹ م. پایان می‌یابد، هر دو اثر یاد شده جنگ‌های مربوط به مریدیسیم را به حد کافی در بر نمی‌گیرند. جزوات درسی سرهنگ «رومانسکی» نیز که در ۱۸۶۰ م. منتشر شده است، هرچند حوادث دوران شامیل را در بر می‌گیرد، اما در آن، به رخدادها، تا حدی کوتاه و موجز پرداخته شده است که نمی‌توان گفت که حق مطلب را به صورت کامل ادا کرده است. در ارتباط با موضوع مورد بحث، به غیر از زبان روسی در زبان‌های دیگر به ویژه زبان انگلیسی، آثار بسیار ناقص و کمی پیدا کرد و در اکثر موارد تعصبات و اشتباهات زیادی در آن‌ها در خصوص حوادث جنگی به چشم می‌خورد.

در چنین شرایطی، به این نتیجه رسیدم که روایتی کامل و دقیق از تاریخ فتح قفقاز توسط روسیه برای خوانندگان ایرانی باید نگاشته شود. البته به عنوان نویسنده اذعان می‌دارم که در زمینه‌ی مسائل نظامی فاقد تخصص لازم هستم و نتیجه‌گیری در این زمینه را به عهده‌ی متخصصین می‌گذارم. اما امیدوارم که در انعکاس واقعیت‌ها و رویدادهایی که در این کتاب آمده‌اند، جانب انصاف را رعایت کرده و به درستی منعکس کرده باشم. از نویسندگان آثار یاد شده قدردانی می‌کنم که از طریق مطالعه‌ی آثار آن‌ها، به منابع اصلی رهنمون شدم. با این حال، منبع اصلی مرا مجموعه‌ی اسناد بسیار عظیمی تشکیل می‌دهند که توسط کمیسیون باستان‌شناسی قفقاز^۲ منتشر شده‌اند و در متن و یادداشت‌ها از آن‌ها به عنوان «آکتی»^۳ نام برده‌ام. دومین منبع اصلی من مجله‌ی

^۱. Kavkazskaya voind, St. Petersburg, ۱۸۸۷-۱۸۹۷, ۴ vols., each in four parts.

^۲. Akti Sobranniye Kavkazskoyou Arkheografeetcheskoyou Kommissiye you, ۱۳ vols.

Tiflis (various dates).

^۳. مترجم: اینجانب (مرادی مراغه‌ای) در زمان ترجمه به این مجموعه غنی و اسناد دست اول تاریخی تحت عنوان «مجموعه اسناد تاریخی قفقاز» (آ. ک. آ. ک.) دسترسی داشتم و در ترجمه هر جا لازم بوده به آن‌ها مستقیماً مراجعه کرده‌ام. این مجموعه عظیم، ارزشمند و منحصر به فرد که حدود پانزده هزار صفحه است، به صورت سیزده

بیست جلدی «کاوکازسکی اسبورنیک» بوده که تحت نظارت «گراندوک میخائیل» مدون و منتشر شده و علی‌رغم این که این مجموعه، بسیار نامنظم بوده و مقالات آن توسط افراد مختلف در مورد جنگ به رشته تحریر درآمده، اما با این حال یک منبع ارزشمند به شمار می‌آید.^۱ آثار دیگری که مورد استفاده قرار گرفته اشاره به جزئیات آنها نیازی نیست اما لازم است نگاهی گذرا به پژوهش قابل تحسین پروفسور «میانساروفون» تحت عنوان «کتاب شناسی قفقاز و ماوراقفقاز»^۲، انداخته شود که فهرستی بسیار غنی مرتبط با قفقاز را شامل می‌شود. البته لازم به اشاره است که نویسندگان انگلیسی چقدر کم در این موضوع مشارکت داشته و به این موضوع پرداخته‌اند. با این حال، یک استثناء در این جا قابل توجه است که انگلیسی‌ها همیشه به آن افتخار خواهند کرد و آن این که هموطنان انگلیسی‌شان اولین کسانی بودند که بر روی قله‌های «البروس» و «کازبگ» صعود کردند. نسل‌های آینده انگلستان برای یافتن یک زمین بازی بزرگتر از اروپا در بین مناطق کوهستانی دریای خزر و دیپل، سیاه به کتاب‌های «فرشفیلد»^۳، «گراو»^۴ و «مامری»^۵ رجوع خواهند کرد.

از میان نویسندگان انگلیسی که به جنگ‌های قبایل قفقاز با روسیه (منهای جنگ‌های

جلدی (جلد ششم شامل دو جلد) هم‌اکنون در کتابخانه‌ی دولتی آذربایجان در باکو نگهداری می‌شود. البته این مجموعه‌ی عظیم یک بار به زبان روسی در طول سال‌های ۱۸۶۶ - ۱۹۰۴ در تاشکنت در ۱۲ جلد به چاپ رسیده است که کوشش کردم آن‌ها را به دست آوردم.

^۱ . Kuvkazsky Sbornik, ۲۰ vols., Tiflis, ۱۸۷۶-۱۸۹۹.

^۲ . St. Petersburg, ۱۸۷۶-۱۸۷۴, ۱ vol.

^۳ . "The Central Caucasus and Bashan," by Douglas W. Freshfield. London, ۱۸۶۹, ۱ vol. The same author's "The Exploration of the Caucasus." London, ۱۹۰۲, ۲ vols. Second Edition.

^۴ . "The Frosty Caucasus," by F. C. Grove. London, ۱۸۷۵, ۱ vol.

^۵ . "My Climbs in the Alps and Caucasus," by A. F. Mummery. London, ۱۸۹۵, ۱ vol.

روسیه با ایران و عثمانی) پرداخته‌اند آثار آقایان «لونگ ورث» و «بل» شایان ذکر هستند.^۱ در این جا من باید کمی در مورد این توضیح بدهم که چرا به مبارزه مداوم قفقاز غربی کم پرداخته‌ام چرا که مجادله مردم قفقاز غربی هم‌زمان با مجادله قفقاز شرقی آغاز شده و حتی بیش‌تر از آن یعنی تا ۱۸۶۴ نیز دوام پیدا کرده است.

هم‌چنان که سرهنگ «رومانسکی» نیز اشاره کرده است، مجادله‌ی غرب قفقاز برای روسیه هیچ‌وقت به اندازه‌ی مجادله‌ی شرق آن یعنی جنگ‌های چچستان و داغستان اهمیت نداشته است و هم‌چنان که دیده می‌شود روسیه توجه خود را در قسمت شرق متمرکز می‌کند و البته این اشتباه برایش گران تمام می‌گردد. علاوه بر این، قبایل غربی نتوانسته بودند وحدت و انسجامی که برای مبارزه به مانند آن‌چه امام شامیل در شرق به وجود آورده بود، تحفه بخشد و رهبری واقعاً بزرگ در بین آن‌ها ظهور نکرده بود. بنابراین، جنگی که در این برادر گرفته می‌شود، به صورت غیرمنسجم و پراکنده ادامه پیدا کرد. از آن‌جا که این حوادث به سرعت مسرتل و ناپیوسته بود، لذا کوشش من برای ارائه‌ی ترتیب زمانی از آن رخدادها اندک رخت می‌باشد. برای نمونه، پس از پرداختن به جنگ مهیج «گونیب» نوشتن رخدادها را مربوط به قبایل غربی آن هم به صورت مجرد و جداگانه به منزله این است که پس از رسیدن به قلعه «وراث» یک مرتبه از آن اوج فرود بیاییم که ریسک بزرگی در پی می‌داشت. به همین دلیل در این کتاب مجبور شدم به غیر از اشاره به ضروری‌ترین رویدادها، البته آن‌هم به شکل کوتاه آن‌ها را کنار بگذارم، اما با این حال نباید این واقعیت را از نظر دور داشت و فراموش کرد که مبارزات این بخش با شدت تمام ظاهر شده و حتی پنج سال بعد از مبارزه‌ی شیخ شامیل در شرق ادامه پیدا کرد. در پایان من باید از دو نفر از دوستان نزدیکم، سرهنگ «ارنست پمبرن» و

^۱ "A Year among the Circassians," by J. A. Longworth. ۲ vols., London,

۱۸۴۰. "Journal of a Residence in Circassia during the years ۱۸۳۷-۱۸۳۹," by

James Stanislaus Bell. ۲ vols., London, ۱۸۴۰.

«سیسیل فلورشیمن» به خاطر توصیه‌ها و مشاوره‌های خوب‌شان و از خانم «تیرل لوئیس» به خاطر نقاشی زیبای او از شیخ شامیل قدردانی کنم.

www.ketab.ir